

Vývoj přístupů ke zkoumání venkova v rurální sociologii¹

Miloslav Delín – Pavel Pospěch²

Ústav zemědělské ekonomiky a informací, Brno

Approaches Towards the Study of the Rural in Rural Sociology. This review paper presents a comprehensive summary of the various approaches towards the study of the rural in rural sociology. It starts with sociological classics Tönnies, Durkheim and Weber and proceeds through establishment of rural sociology as a separate discipline in the early 20th century USA and its post-war development in Europe to the present paradigmatic multitude. The review highlights the key contradictions between structural and cultural approaches on the one hand, and between basic and applied rural sociology on the other. In the final part, a brief review of the present Czech and Slovak rural sociology is presented. Sociológia 2016, Vol. 48 (No. 1: 5-24)

Key words: rural; rural sociology; review; cultural turn

Úvod

Sociologie venkova, respektive rurální sociologie, se opírá o dlouhou intelektuální tradici, která je spojena s množstvím paradigmatických konfliktů ohledně povahy disciplíny a jejího předmětu. V této přehledové studii shrneme ty nejzásadnější z nich a nabídneme čtenáři možnost orientace v základních přístupech v sociologii venkova a v jejich představitelích. Přehledová studie bude podána chronologicky, neboť i v oblasti rurální sociologie platí, že intelektuální vývoj probíhá v kritickém dialogu s předchůdci formou určitého generačního napětí. Důraz bude přitom kladen na související pojetí sociologie venkova jako základní a aplikované disciplíny, ve druhém plánu potom na sociální strukturu a kulturu jako dvě hlavní oblasti hledání příčin dění na venkově a vysvětlení jeho proměn.

V první části textu se zaměříme na intelektuální kořeny sociologie venkova v pracích sociologických klasiků Ferdinanda Tönniese, Émile Durkheima a Maxe Webera. Ukážeme vliv jejich myšlení na pozdější sociologii venkova, která se jako svébytná disciplína ustanovila ve Spojených státech amerických, kam obrátíme pozornost ve druhé části textu. Rurální sociologie se v USA vyvíjela především jako aplikovaná disciplína, úzce spjatá se společenskými podmínkami. Není proto divu, že mezi důležité mezníky vývoje disciplíny patřily hospodářská krize 30. let 20. století nebo zavádění nových postupů v zemědělství. Po druhé světové válce se těžiště sociologie venkova přesouvá do západní Evropy. Mezi hlavní paradigmatata patří především funkcionální přístup a politicko-ekonomický přístup, přičemž za mimořádně vlivné lze pokládat

¹ Tento výzkum byl podpořen z grantového projektu GAČR č. 13-40212S "Vynalézání venkova v ČR po roce 1989".

² Korespondence: Mgr. Miloslav Delín – Mgr. Pavel Pospěch PhD., Ústav zemědělské ekonomiky a informací, Kotlářská 53, 60200 Brno, Česká republika. Tel.: +420 541212565, e-mail: delin.miloslav@uzei.cz; pospech.pavel@uzei.cz

kritické práce geografů Pahla a Newbyho. Řeč o nich bude ve třetí části. Ve čtvrté části se zaměříme na tzv. kulturní obrat v rurální sociologii, který postavil do popředí dualitu struktury a kultury jako vysvětlujících faktorů při zkoumání venkova. V souvislosti s kulturním obratem se také objevují eklectické přístupy, které se snaží zachytit různorodé aspekty venkova. V předposlední části textu se optikou popsaných přístupů zběžně podíváme na současnou českou a slovenskou rurální sociologii.

Inspirace sociologie venkova: Tönnies, Durkheim, Weber

Než se budeme věnovat počátkům sociologie venkova jako takové, sluší se zastavit se u sociologických klasiků, tedy Ferdinanda Tönniese, Émila Durkheima a Maxe Webera. Právě skrze koncepci a myšlenky těchto autorů započalo v sociálních vědách uvažování o venkově jako o svébytném sociálním prostoru. Jak upozorňují Newby (1977b) a Hillyard (2007), především na vývoj amerických studií venkovského života měla velký vliv Tönniesova práce týkající se „pospolitosti“ a „společnosti“ (*Gemeinschaft* a *Gesellschaft*). V ní Tönnies reflektuje narůstající vliv industriálního (urbánního) kapitalismu, který měl značný dopad nejen na proměnu způsobů výroby a spotřeby, ale také na mezilidské vztahy. Podobná dichotomie je přítomna i u Émila Durkheima. Jedná se o tu část jeho práce, ve které Durkheim analyzuje rozdíl mezi mechanickou a organickou solidaritou. (Durkheim 2004) Proměna, kterou procházela společnost vyrůstající na průmyslových základech a která souvisela s proměnou dělby práce a ekonomiky jako celku, přinesla i proměnu mezilidských vztahů a solidarity. Sociální homogenita společnosti založené na mechanické solidaritě postupem času mizí a právě dělba práce představuje nové sociální pojivo. Ve vztahu k dichotomii venkovského a městského prostředí interpretuje Durkheimovy úvahy Craib (1992: 66): „mechanická solidarita není sama o sobě formou sociální struktury, ale je to forma solidarity, která je založena na segmentovaných společnostech – společnostech založených původně na klanu (příbuzenství), později ale založených na lokalitě.“. Především tato interpretace, která vnáší do Durkheimovy teorie geografický aspekt, je významná pro další představení toho, kam se část rurální sociologie na počátku 20. století obracela.

Oběma zmíněným autorům – Tönniesovi a Durkheimovi – se, jak dokládá Hillyard (2007: 15) – přihodilo, že jejich koncepty, zamýšlené jako analytické typy, byly použity jako dichotomické kategorie, se kterými se pojila představa určitého prostoru a typ sociální organizace. Třetím inspirujícím klasikem pro sociology venkova je Max Weber, jehož analýzu rurální společnosti spojuje Hillyard (2007: 12) s Durkheimovým konceptem mechanické solidarity, zatímco „hustota populace, vysoká hodnota půdy, silná diferenciacce pracovních míst“ připomíná organickou solidaritu moderních industriálních společností

(ibid.). V kontextu sociologie venkova je významný Weberův (1970) zájem o vlivy kapitalismu na agrární poměry, například jeho analýza najímání levnější zahraniční pracovní síly ve východním Prusku, které vyplynulo z proměn patriarchální formy pracovní závislosti v tržní kontrakty. Weber vnímá proměňující se sociální strukturu, odmítá ale pouhou determinaci společnosti ekonomickými silami. Ve svých pracích se zabývá tématem sdílených hodnot a kulturních významů a jejich historických proměn.

Koncepce, jejichž pomocí Tönnies, Durkheim a Weber akcentovali společenské změny, měly silný vliv na rodící se rurální sociologii, nevztahovaly se však ke konkrétním typům osídlení. Sociologie venkova, která se explicitně vztahuje k venkovu jako k typu osídlení, vzniká ve Spojených státech amerických.

Počátky a institucionalizace rurální sociologie v USA

V současné sociologii venkova panuje shoda na tom, že zrod disciplíny je možno spatřovat na americkém kontinentě na přelomu 19. a 20. století. Vznik rurální sociologie byl spojen s proměnou americké společnosti, zejména se změnou ekonomické struktury a narůstající urbanizací. (Summers – Buttell 2000; Lowe 2010; Smith 2011) Proměna tradičních komunit přinesla potenciální demografické problémy a problémy v oblasti produkce potravin. Odliv obyvatelstva do měst byl zaznamenán a zkoumán nejdříve církvemi. Smith (2011: 11) k tomu dodává, že „stejně jako časná sociologie obecně, tak i časná rurální sociologie byla aplikovaná teologie i věda.“. Jedním z prvních výzkumů byl *Impeding Paganism in New England*, který v roce 1892 provedl William DeWitt Hyde. O dva roky později byl na University of Chicago nabídnut první kurz rurální sociologie.

Základní momenty ustanovení akademické rurální sociologie shrnuje tabulka č. 1.

Americká sociologie čerpala své inspirační zdroje z pragmatické filozofie Johna Deweye. Vědění mělo v tomto pojetí sloužit praktickým účelům, jako nástroj predikce a řešení problémů. Vztaženo na rurální sociologii, poznatky, které byly získány, měly sloužit ke zlepšení života a životních podmínek venkovských obyvatel a farmářů. Sanderson (1917: 445) cituje charakteristiku rurální sociologie optikou jednoho z tehdejších akademiků: „Obecně je to aplikovaná sociologie; speciálně se jedná o studium rurálních podmínek ve světle znalosti společnosti s cílem odhalit a doporučit způsoby k jejich zlepšení.“.

Rurální sociologie ve svém sepjetí se státem dotovaným výzkumem byla ve specifickém institucionálním postavení. Státem podporovaná síť akademických pracovišť, které se zabývaly rurální sociologií, spadala pod tzv. *land-grant college complex*. (Sanderson 1917) Tento systém státem podporovaných vyso-

koškolských pracovišť byl napojen na síť experimentálních zemědělských stanic, které byly v každém státě a nabízely instrukce a praktické demonstrace v oblasti zemědělství a domácí ekonomiky. (Lowe 2010: 313) Tato pragmatická orientace byla odrazem toho, že rurální sociologie byla ve značné míře záležitostí ekonomů, agronomů a dalších nesociologických oborů. Venkovská společnost ve výuce představovala spíše okrajové téma. Pragmatismus se projevoval i v tom, že nedocházelo k budování obecné „velké“ teorie. (Brunner 1957: 150)

Tabulka č. 1: **Základní mezníky americké akademické rurální sociologie**

1894	kurz rurální sociologie na University of Chicago vedený C. R. Hendersonem
1903	na Michigan State University první Instruktor rurální sociologie Kenyon Butterfield
1908	ustanovena President Roosevelt's Commission of Country Life
1912	na konferenci Federal Council of Churches avizováno založení sekce rurální sociologie při American Sociological Association (ASA)
1914	John M. Gillette publikuje první rurálně sociologickou knihu <i>Constructive Rural Sociology</i>
1916	v rámci ASA venkovské problémy jako ústřední téma výroční konference
1921	oficiální zformování rurální sekce v rámci ASA
1925	přijetí Purnell Act – financování rurálního výzkumu v sociologii
1928	prezidentem ASA zvolen John M. Gillette, zástupce rurální sekce výroční konference ASA na téma <i>The Rural Community</i>
1935	založen časopis <i>Rural Sociology</i>
1938	samostatné fungování <i>Rural Sociological Society</i>

Zpracováno podle: Smith (2011) a <http://www2.ca.uky.edu/snarl/rss/> (web *Rural Sociological Society* – Historian website).

Rurální sociologie byla až do Purnellova zákona (1925) vnímána jako součást převážně agronomických škol. Její samostatnou pozici, zejména ve smyslu finanční podpory ze strany státu, výrazně posílila Velká hospodářská krize, jejíž sociální a ekonomické dopady výrazně proměnily venkovskou společnost. Aplikovaná rurální sociologie byla využita při výzkumech komunit, chudoby, nezaměstnanosti, sociální stratifikace, vzorců migrace mezi venkovem a městem a v agrárních výzkumech orientovaných na pronájem půdy a pachtovné. (Bertand 1987: 90; Lowe 2010: 315) Specifickým momentem se z pohledu disciplíny stalo rozšíření hybridních odrůd rostlin, především kukuřice ve 30. letech (Ryan – Gross 1942), zvědečtění agronomických postupů a další rozvoj technologií a techniky, používaných v mechanizaci. Adaptačně-difúzní výzkum (*adoption-diffusion research*) dopadů těchto procesů nabral na významnosti především ve 40. – 50. letech. (Summers – Buttel 2000: 2429; Ruttan 1996) Ze sociologického hlediska můžeme hovořit o příkladu nezamýšlených důsledků jednání, neboť s postupným zaváděním nových technologií a techniky, plodin a postupů se proměňovala také struktura zaměstnanosti a

tedy i venkova samotného. Tento směr výzkumu postupně získával na významu a v poválečném období se objevuje v Evropě i v zemích třetího světa.

Jak se v této oblasti výzkumu odrážel vliv výše citovaných sociologických klasiků? Tönniesova pospolitost, stejně jako Durkheimova organická solidarita, začaly být chápány jako vývojově nižší stupně, které měly proměnou ekonomických a sociálních podmínek dorůst do vyšších stádií. Venkov byl chápán jako „města, která se mají teprve stát“ (Giddings 1902: 309), tedy jednodušší, nedostatečně rozvinutá forma urbánní společnosti. Toto chápání vyústilo do dvou protichůdných orientací, se kterými se k venkovu a k venkovské komunitě přistupovalo. Jednalo se o přístup technokratický, moderně-positivistický a přístup idylizační, ochraňe kritický. První z přístupů se obracel k osvícenství a orientoval se na imperativ modernizace, druhý, myšlenkově spjatý s romantismem, vyzdvihoval roli tradice. Zapojení nové mechanizace, vědeckých přístupů a velkoplošné zemědělství bylo kladeno do kontrastu k tradičním postupům rodinných farem. (Kirkendall 1986; Summers – Buttel 2000; Smith 2011)

Mimo tuto dichotomii byly publikovány již v meziválečném období některé empirické studie. Sorokin a Zimmerman (1929) na základě dat konstatovali, že je možné najít univerzální rozdíly v kulturních a sociálních charakteristikách, které závisí na velikosti populace a hustotě osídlení. Na základě těchto a dalších charakteristik (zaměstnání, sociální a teritoriální mobilita, mezipracovní migrace, sociální stratifikace, systém sociální interakce) definovali rurálně-urbánní kontinuum. Obdobně se vyjadřoval i Redfield (1947). Jak naznačují práce publikované po 2. světové válce, bylo toto oddělení spíše teoreticko-analytickým počinem, který postupem času oslaboval svou pozici.

Poválečný vývoj sociologie venkova

Po druhé světové válce se těžiště rurálně sociologického výzkumu přesouvá do Evropy. Hofstee (1963: 331-332), prezident European Society for Rural Sociology založené v roce 1957, konstatuje, že rozvoj rurální sociologie v Evropě před druhou světovou válkou byl, ve srovnání s USA, omezený. Za hlavní příčiny považuje politickou nestabilitu a také strukturu školství a akademických pracovišť, které se věnovaly venkovu a zemědělství. Rozdíl mezi americkým a evropským akademickým přístupem k venkovu byl zakořeněn i v pojetí vědy samotné. (Lowe 2010: 319) Amerika, se svou pragmatickou orientací a zájmem o každodennost, kontrastovala s filozofujícím pojetím evropských autorů. Specifičnost a analytičnost kontrastovala s obecností a deskriptivností. (Hofstee 1960: 3) Empiricismus a jeho postupné prosazování se v evropském studiu venkova proměnily výzkumná témata i metodologické pojetí evropských výzkumníků. (Lowe 2010: 319)

Poválečná obnova západní Evropy našla v USA silného spojence. Zlepšení zemědělských programů a zájem evropských rurálních sociologů o ekonomické

a demografické změny venkova posílil výzkum difúze a adaptace na nové podmínky (tedy *adaption-diffusion research*). Sociologické pole zájmu bylo ovlivněno technologickými inovacemi a jejich přenosem, související intervencionistická politika také obrátila pozornost k tématům politické ekonomie. Rurální sociologie se zaměřila na otázky postavení zemědělství v kapitalistickém systému západních společností a zaobírala se kritickou analýzou vlivů masové společnosti. Jedním z hlavních témat se stala kontrola zdrojů a distribuce vlastnictví a zisků. (Summers – Buttel 2000: 2431) Západní rurální sociologie v Evropě začala svou pozornost obracet k zemědělství v době, kdy vlivem modernizace začal jeho význam z hlediska podílu na venkovské zaměstnanosti klesat. V této souvislosti se také ustavuje sociologie zemědělství a potravin jako svébytný proud rurální sociologie. (Bonanno 2009) V sociologii venkova v této době obecně převažuje přístup, který Cloke (2006) označuje za *funkcionální*. Funkcionální koncept venkovskosti svým názvem odkazuje k parsonsovskému funkcionalismu a analyzuje vzájemné vztahy místa, krajiny a společnosti. Malá venkovská sídla v krajině jsou z hlediska této optiky charakteristická intenzivním využíváním půdy, zejména zemědělstvím a lesnictvím, a také existencí sdílené identity. Na opačném pólu takto vznikajícího kontinua stojí města, která vykazují odlišné, a v mnohém opačné funkcionální charakteristiky. Problematičnost empirické práce však leží v arbitrárnosti vybraných indikátorů a indexů venkovskosti. (Cloke 1977)

Pohled na venkov makrosociologickou optikou otevírá otázky ohledně samotného paradigmatického základu rurální sociologie. V roce 1966 se Pahl ptá, zda je možné oddělovat venkov a města jako samostatné, objektivně existující entity. Namísto binární dvojice, za jejíž základ pokládá nepochopení práce Tönniese, začíná studovat sociální třídy, jejich postavení ve struktuře a možnost volby místa života: „jen střední třída má prostředky a volný čas k tomu, aby si zvolila místo k bydlení.“ (Pahl 1968: 270) Ve své práci navrhuje opustit dichotomii venkov – město a namísto toho navrhuje pohled a vnímání procesů na úrovni lokality a státu, na úrovni mikro a makro. V souvislosti s postupujícími proměnami ekonomického systému píše prezident Rural Sociological Society James Copp, že „není nic jako venkovskost a není venkovská ekonomika. Jsou to pouze naše analytická odlišení, naše řečnické pomůcky.“ (Copp 1972: 519) Williams (1973) analyzuje literární protiklady obrazů venkova a měst a konstatuje propojenost obou prostorů na úrovni kapitalistické produkce a reprodukce sociálního řádu. Jím identifikovaná idealizace venkova a pastorální ochrana odkazují k tomu, co výzkumníci později označí jako rurální idylu. (Bell 2006)

Newby (1977a) přijímá částečně Pahlovo zpochybnění identifikace venkova a venkovskosti s určitým typem místa. Upozorňuje dále, že mnohé sociální instituce jsou lokálně založeny a vzájemně propojeny a proto pokládá lokální

sociální systémy za důležitý předmět sociologického zájmu. Konstatuje, že „není venkovská populace jako taková; spíše jsou zde specifické populace, které se z různých, ale identifikovatelných důvodů, ocitají ve venkovských oblastech.“ (Newby 1977a: 100) Jednou z takovýchto specifických skupin byli pro autora zaměstnanci v zemědělství. Idylizaci venkova, identifikovanou Williamsem (1973), kritizuje Newby ve své analýze postavení těchto pracovníků v rámci kapitalistického tržního prostředí liberálních společností (Newby et al. 1978). Jeho rozbor falešného vědomí zaměstnanecké třídy, které její postavení znemožňuje vidět sebe sama jako hůře placenou a s nízkým sociálním postavením, je předznamenáním významné orientace sociologie venkova – *politicko-ekonomického* přístupu.

Později Newby uvádí, že pojem „venkov nemá sociologický smysl... žádná sociologická definice venkova není akceptovatelná.“ (Newby 1980). Svou argumentaci rozvádí v pozdějším výzkumu anglické vesnice (Newby 1985): soužití lidí v prostoru, kde byla většina lidí zaměstnána v jednom sektoru, vytvářelo i specifickou vzájemnou reciproční vazbu: „Obyvatelé vesnice vytvářeli komunitu, protože museli: byli vězni nejrůznějších omezení, včetně chudoby, tudíž se reciproční pomoc stala nezbytností.“ (ibid.: 154) Spojení obyvatel v jednom dominantním sektoru mělo za následek, že „venkovská obec vytvářela to, co je možné nazvat „zaměstnaneckou komunitou“.“ (ibid.: 157) Tato komunita, jejíž jednou z charakteristik bylo každodenní střetávání se v pracovním i mimopracovním čase, měla odlišné socioekonomické charakteristiky od majitelů pozemků a zemědělských podniků. S postupným oslabením zemědělství jako dominantního sektoru zaměstnanosti se vynořuje další skupina – skupina migrujících do/z měst, která má taktéž odlišné sociálně-ekonomické postavení, zároveň ale proměňuje i sociálně – kulturní klima. (ibid.: 168-169)

V Newbyho práci a v rurální sociologie 70. let je možné pozorovat paradigmatický odklon od strukturně funkcionálního přístupu. S výzkumem tříd a moci se začíná prosazovat kritický přístup, který se pod vlivem neo-marxistické orientace obrací k problematice vlivu kapitalistického tržního systému a dopadům na sociální třídy. Nerovnosti, jejich udržování a přetváření se stávají předmětem analýzy nejen v obecné sociologii, ale i v publikacích sociologů zemědělství a venkova. Sociologie zemědělství se orientuje na vertikální systém produkce potravin, na vlivy států při regulaci mezinárodního volného trhu tvořeného nadnárodními společnostmi. Do centra zájmu se dostávají marginalizované třídy a skupiny a také témata rozvoje (periferních) regionů.

Za jednu ze stěžejních publikací v oblasti politicko-ekonomického přístupu lze považovat sborník editovaný Buttelem a Newbym (1980). Venkov a zemědělství jsou v něm konceptualizovány jako součásti industriálního produkčního systému. Takto zaměřené práce sledovaly koncentraci kapitálu a moci v kapitalistickém zemědělství v souvislosti s postavením námezdní

pracovní síly a s rolí státu. (Friedland et al. 1981) Stranou nezůstaly otázky zemědělsko-potravinářského systému a vlivy, které na tento systém měly nové technologie. (Buttel 1986) Podle Cloke (2006) politická ekonomie neuznává odlišení venkova jako teritoriálně ukotvené entity, neboť ekonomické procesy nejsou oddělitelné pro venkov a ne-venkov – kapitalistická ekonomika neuznává prostorové hranice. Specifická koncentrace moci prohlubuje vertikální diferenciaci společnosti a v případě vztahů mezi vlastníkem a zaměstnancem není mezi městy a venkovem tak podstatný rozdíl. Politicko-ekonomický přístup tedy na nějaký čas předmět rurální sociologie „vyprázdnil“.

Vůči politicko-ekonomickému přístupu se vymezuje skupina autorů v čele s van der Ploegem (1985; Long – van der Ploeg 1989; van der Ploeg – Long 1994), kteří jej považují za deterministický a sami obohacují rurální sociologii o přístup, který reflektuje rozhodování a jednání samotných aktérů (*actor-oriented approach*). Tento přístup je stále využíván v případě rozvojových intervencí a jeho prvky je možno vidět i v současné politice venkova EU. Zájem o výběr a organizaci vlastních praktik aktérů v prostředí institucionálních a strukturálních omezení je doménou sociologie rozvoje. (Long 1990)

Kulturní obrat a eklektické směry v rurální sociologii

Když v roce 1963 hovořil Hofstee (1963: 339) o nutnosti evropské sociologie venkova pojímat kulturu jako nezávislou proměnou, upozorňoval především na rozdílnost vůči americké rurálně sociologické produkci. Nástupcem Hofsteeho se stal van der Ploeg, který se, jak bylo uvedeno výše, zaměřoval na jednání aktérů. A právě propojení jednání aktérů a sociální struktury předznamenalo kulturní obrat (Cloke 1997). Tento obrat se v různé míře projevil napříč sociálně-vědními obory (Alexander 2003) a přinesl s sebou důraz na problémy jazyka, interpretace a diskurzu a zájem o intersubjektivní významy, symboly, text a identitní politiky. Problém moci přestává být studován ve svých politicko-ekonomických souvislostech a zaměřuje se na kulturu: Murdoch a Pratt (1993) volají po přechodu od zkoumání venkova k post-venkovu, který by obsahoval zaměření na moc, s níž aktéři ustanovují svou – kulturní – vizi rurality a zaměřují ji na druhé.

V rámci kulturního obratu se v sociologii venkova stává vlivnou teorie sociálních reprezentací. Za jednoho z proponentů myšlenky venkova jako sociální reprezentace bývá považován Mormont, pro nějž venkov „není věc nebo teritoriální jednotka, ale je odvozeninou sociální produkce významů... je to kategorie myšlení (a) sociální konstrukce“. (Mormont 1990: 36-40) Z tohoto pojetí je zřejmý odklon od materializované představy venkova. Systematickou aplikaci teorie sociálních reprezentací na předmět venkova však nabízí až Halfacree (1993). Halfacree vychází z práce Moscoviciho (1976), který sám navázal na Durkheima, a navrhuje přistupovat k ruralitě a venkovům jako k so-

ciálním reprezentacím, jelikož se jedná o „slova a koncepty, které jsou používány a chápány lidmi v každodenní řeči“. (Halfacree 1993: 29) Sociální reprezentace se skládají z konkrétních obrazů i abstraktních konceptů, jsou ikonické a symbolické, jsou jak referenční, tak anticipatorní, kreativní, transformativní a dynamické. Jsou sociálně vytvářené v procesu komunikace, interpersonálně sdílené a předávané jazykem. (ibid.: 29-31) Později Halfacree (2006) materiální (tvrdé) a ideální, imaginární (měkké) pojetí venkova spojuje do vzájemně propojeného, nedualistického konceptu, do triády totální rurality. Tato triáda, označená Clokem (2006: 24) jako hybridní model venkova, byla inspirována Lefebvrou (1991) konceptuální trialektikou porozumění prostoru a zahrnuje (1) venkovské lokality, (2) formální reprezentace venkova a (3) každodenní životy venkova. (Halfacree 2006: 51)

Venkovské lokality (1) v podobě materiálního prostoru jsou konstruovány, vnímány a přetvářeny lidmi, kteří prostor jako venkovský definují. Politicko-ekonomická orientace předchozího období lokality v podstatě nepotřebovala. Také kulturní obrat se lokalizace zřídá. Nicméně je zřejmé, že rozvíjející se venkovská turistika nebo produkce regionálních (a často s venkovem spojených) produktů musí reflektovat svůj referenční bod. Bell (1992) také připomíná, že pokud stále existuje reprezentace duality venkova a města a tato dichotomie slouží i jako identitní základ, je třeba tento fakt zohlednit. Formální reprezentace venkova (2) jsou ustanovovány těmi, kteří mají vliv a moc venkov či venkovskost definovat. Jedná se o plánovalce, držitele politické moci, byrokraty, ale i zájmové skupiny, které v tomto prostoru operují. Konečně každodenní životy venkova (3) zahrnují nesourodé a roztržité každodenní akty, závislé na vnímání a interpretaci jednotlivých aktérů, jejich emocích, postojích a významech, které svému jednání připisují. Ukázkou aplikace Halfacreeho triády na příkladu socialistického Československa představuje Hruška. (2014: 594-596)

Venkov jako sociální reprezentace se stal předmětem řady empirických výzkumů. (Bell et al. 2010; Little 1999; Phillips et al. 2001; Rye 2004; Vepsäläinen – Pitkänen 2010 aj.) Autoři se také zaměřili na diskurzy rurality, tedy pole vědění, která jsou s venkovem svázána, a na moc dodávat mu významy a institucionalizovat je. Venkov je v tomto pojetí svázán s významy, které jednotliví aktéři užívají k dosažení svých cílů. Jones (1995: 38) rozeznává čtyři typy diskurzu rurality: laický, který navíc zahrnuje osobní diskurz a utváří se kolem reflexivního self; populární, vytvářený prostřednictvím médií; profesionální, kam řadí výpovědi a jednání těch, kteří se tímto prostorem zabírají z hlediska své práce a akademický diskurz těch, jež se na objekt zaměřují v rámci kumulace vědění. Duenckmann (2010) v německé studii identifikoval idylický, reformně – orientovaný a antikonzervační pohled jako

základní diskurzivní přístupy k venkovu. Frouws (1998) identifikoval v Nizozemském prostředí agro-rurální, utilitaristický a hedonistický diskurz.

Bell (2007) rozlišuje vědecké epistemologie venkova na *first rural* (venkov jako prostorový moment, jako materiální aspekt sociální, ekonomiky a environmentálních prvků) a *second rural* (venkov jako ideální moment, jako sociální reprezentace). Materiální i ideální venkov jsou napojeny na různé diskurzy. Materiální venkov při volbě proměnných a kritérií, které ho mají ustanovovat, ideální venkov jako „hlasitě“ artikulované a definované představy. Bellovo rozlišení, stejně jako výše uvedená Halfacreeho triáda, již překonávají ryze kulturní chápání venkova, když se snaží za cenu eklektického přístupu navrhnout souhrnný, kumulativní model přístupu k venkovu.

Další témata současné rurální sociologie

Rozvoj sociologie venkova na konci 20. a začátku 21. století přinesl také tematické rozšíření disciplíny v interakci s obecným vývojem sociologické teorie i v reakci na aktuální proměny venkovských oblastí. Do obou těchto oblastí spadá téma tzv. postproduktivistického přechodu, kdy venkov přestává být vnímán jako místo (převážně zemědělské) výroby a dochází k hledání jeho nové společenské role – dílem formou pojetí venkova jako místa spotřeby. K tomuto proudu patří například publikace Marsden et al. (1990) a Ward (1993). V souvislosti s touto proměnou se také diskutuje o otázkách venkovské komunity, zejména pod vlivem Putnamova (2000) konceptu sociálního kapitálu a jeho vnímaného úpadku. Autoři si kladou otázku, jak velkou roli hraje sociální kapitál na venkově, jak dochází k jeho proměnám a jakou roli v tomto procesu mohou hrát politiky EU. (Falk – Kilpatrick 2000; Lee et al. 2005; Shucksmith 2000; Sutherland – Burton 2011) Sociální kapitál je také zkoumán jako faktor koheze v oblasti zemědělské výroby. (Svendsen – Svendsen 2000) Rurální exkluzi jako odvrácené stránce komunitního života se ve svých pracích věnovali například Philo (1992) nebo Shucksmith (2003; 2012).

V souvislosti s tématem venkovské komunity se pozornost výzkumníků soustředí na politiky EU a Společnou zemědělskou politiku (Gray 2000) a jejich dopady na venkov. Jde zejména o program LEADER, jehož cílem je podporovat partnerství a bottom-up přístup k venkovskému rozvoji. (Lee et al. 2005; Ray 2000; Shucksmith 2000, v ČR Binek 2009; Delín 2012; Hudečková – Lošťák 2008; Lošťák – Hudečková 2010) Tyto diskuse dílem spadají do oblasti rozvojové sociologie, která je zde zmíněna jenom zběžně, ačkoliv měla významné dopady na země tzv. třetího světa a zároveň významný podíl na vývoji rurální sociologie zaměřené na jednajícího aktéra (*actor-oriented approach*). Větší pozornost, než jakou dovoluje rozsah této studie, by si zasloužily i práce v oblasti environmentální sociologie (Dunlap – Michelson

2001; Smith – Jehlička 2013) a jejich průniků se sociologií venkova. (Palang et al. 2004)

Významnou oblastí, která se bezprostředně váže k aktuálním proměnám venkova, je studium genderu. Reprezentace venkova jako tradičně "mužského světa" (Cambell et al. 2006) se právě v kontextu postproduktivistického přechodu mění a pozornost se věnuje proměnám rurální maskulinity a především postavení žen a proměně jejich genderových rolí. (Buller – Hoggart 2004; Bock – Shortall 2006; Little – Jones 2000; Schmalzbauer 2011) V této oblasti se projevuje vliv strukturálních faktorů (např. restrukturalizace sektorové skladby venkova) stejně jako faktorů kulturních (tedy proměny tradičních obrazů venkova a venkovskosti).

Uvedenými přístupy se současná mnohost témat současné sociologie venkova nevyčerpává – za všechny nejmenované přístupy můžeme uvést například *human-animal studies*. (Buller – Morris 2003; Buller – Roe 2014) Na tomto místě však již nemáme prostor se jim dále věnovat (doporučujeme např. studii Zabłocki 2013) a přejdeme tedy k poslednímu oddílu: ke stručné reflexi současné rurální sociologie v ČR a na Slovensku.

Přístupy k venkovu v současné české a slovenské rurální sociologii

Tauber (1968: 372-373) podává periodizaci vývoje historie a formování československé sociologie venkova a identifikuje pět období: presociologické, idealizace selství, popisně monografické, transformační a regenerační. Upozorňuje na význam založení *Československé akademie zemědělské (ČAZ)* a *Ústřední sociologické komise* v roce 1924. S těmi byli spjatí i nejvýznamnější sociologové venkova tohoto období – především I. A. Bláha (1925) a sociograf, politik a reformátor A. Štefánek (1944). Bláhovy inspirace byly spencerovské a durkheimovské povahy (Janák 2009), Štefánek čerpal především z díla Tönniese. (Turčan – Klobucký 2011) Oba autory spojuje působení v redakci *Sociologické revue*, diferenciaci společnosti do opozit venkov/město a zájem o kategorie lid a národ, ale také snaha o vytváření sociálních typů a zájem o kvantitativní vstupní data s reflexí kvalitativních údajů (např. „zemitost“ sedláka u Bláhy a „vonkovskost“ u Štefánka). Ačkoliv jejich práce nejsou jedinými meziválečnými příspěvky v této oblasti (významná jsou díla Gallova, Chalupného, Čepa, Hirnera, Hodžy a dalších), ohlas jejich práce je staví do pozice zakladatelů československé rurální sociologie. Na práci Bláhy a Štefánka navazují výzkumníci i v poválečném období, sociologie venkova (stejně jako sociologie obecně) však prochází dlouhým útlumem: jak ukazují Pašiak a Macháček (Pašiak – Macháček 1998; Macháček 2004: 633), výzkum v poválečném období byl orientován především sociograficky a deskriptivně. Budování a rozvíjení teoretických koncepcí bylo značně obtížné. (Pátek 2004: 665)

Majerová a kol. (2003b: 97-102) ukazují, že v současné produkci českých autorů studujících venkov stále dominují deskriptivní přístupy, zřídka se objevují sociokulturní definice. Pojímání venkova jako sociální reprezentace není rozpracováno téměř vůbec. Deskriptivní přístupy zcela převažují ve statistických publikacích, strategických dokumentech a dokumentech veřejné politiky. Slouží také jako základ typologií venkova: Perlín (1998; 1999) vymezil v ČR šest typů venkovského prostoru na základě sledování proměn počtu obyvatel a vybraných socioekonomických ukazatelů. Jeho multikriteriální definice zahrnuje historické, sociální, ekonomické a fyzicko-geografické proměnné (1999). Později definoval devět základních typů obcí. (Perlín – Kuldová 2008) Další práce v českém akademickém diskurzu se zajímají o tzv. periferní oblasti (Novotná 2005), definují vnitřní periferie (Musil – Müller 2008), obrací se k dojížděkovému, vztahově funkčnímu konceptu (Hampl 2005; Vobecká 2009; Šimon 2012), zaměřují se na dopravní obslužnost (Marada 2010) atd.

Slovenští sociologové venkova se, podobně jako jejich čeští kolegové, soustředí na konkrétní témata, spíše než aby se vymezovali metodologickým přístupem, a jejich práce se často přesahují do prostorové sociologie (P. Gajdoš) či sociologie zemědělství. (G. Blaas) (Laiferová 2009: 41-42) Práce Danglové (1997), Rochovské a Horňáka (2008) nebo Zubriczkého (2011) studují problematiku chudoby a marginalizace na slovenském venkově. Souvisejícímu tématu nezaměstnanosti a proměnám venkovského trhu práce se dlouhodobě věnuje Buchta. (Buchta 2007; Buchta – Štulrajter 2008) Tito autoři užívají převážně kvantitativních metod ve snaze zevrubně popsat situaci na venkově a navrhnout případná řešení. Dílem tak zasahují o do oblasti aplikovaného výzkumu v rámci veřejné politiky. (Viz též Supuka 2012) Problematice prostorové sociologie, která je v současnosti na Slovensku blízce spjata s rurální sociologií, životním podmínkám a regionálnímu rozvoji se dlouhodobě věnuje Gajdoš (1998; 2012; 2013). Gajdoš a Pašiak (2008) se také zaměřují na výzkum sociálního kapitálu, který pokládají za zdroj lokálního a regionálního rozvoje. V tomto ohledu jejich přístup koresponduje s prací českých sociologů. (Majerová a kol. 2011) Suríková (2008) se v teoretické stati zabývá regionální kulturou ve vztahu k individualizaci, autenticitě, kulturní tradici a dědictví. Regionální kulturu chápe jako „hodnotově-regulační systémový atribut regionálního života, tedy jako soubor společně uznávaných hodnot, objektivizovaných v materiálních a nemateriálních výtvorech společenstva. (ibid.: 417) Jak však ukazuje autorčino pojetí regionů jako „přirozených skupin, do kterých se člověk narodil“ (ibid.), nelze tuto práci přiřadit ke kulturnímu obratu v sociologii venkova.

Nedeskriptivní, kulturně založené definice venkova reprezentují v československé akademické produkci práce např. Blažka (1998; 2004), který vidí

venkov jako „způsob pobývání vrostlého do jednoho jedinečného místa, které se někdy po celý život neopouští... vazba k místu je dána více fyzickou povahou místa a druhem obživy z místní přírody plynoucí.“ (1998: 46-47) Tuto spjatost s místem demonstrují na případě sedláka ve své práci Gottlieb a Lapka (2000). Proměny v oblasti hodnot ve vztahu k zemědělství po roce 1989 reflektoval ve své studii Nešpor (2006). Tyto práce mají společné především obrat ke každodenním životním strategiím, hodnotovým orientacím a způsobům jednání. Na pomezí sociokulturního chápání venkova jako místa odlišného od města a venkova jako sociální reprezentace a svébytného diskurzivního pole stojí se svou publikací Haukanes (2004). Naopak více deskriptivní přístup nabízí Moravčíková (např. 2010), která studuje situaci různých sociálních skupin na slovenském venkově.

Jednou z mála prací reflektujících pojetí venkova jako sociální reprezentace zůstává práce Majerové a kol. (2003a), která vzpomíná Halfacreeho konceptualizaci, konstatuje však, že je „deskripce nutným základem pro sledování jakýchkoliv dalších vztahů.“ (ibid.: 9) Studium reprezentací a obrazů venkova se také zabývali Řičan (1999), Šmídová Matoušková a Markvartová (2011) a Zagata (2010). Prozatím nejobsáhlejší příspěvkem k tématu paradigmatických proměn zůstává přehledový text Hrušky (2014), který si všímá proměn světové rurální sociologie a svůj zájem soustředí právě na popis hybridních konceptů rurality (Halfacree 2006; Bell 2007), které vyplývají z kulturního obratu a vnímání rurality jako (také) sociálně konstruované reprezentace.

Závěr

Sociologie venkova, jak bylo uvedeno, má za sebou dlouhou historii a v současné době ji lze považovat za institucionalizovanou disciplínu, pro kterou je charakteristická pluralita paradigmatických přístupů. To mimo jiné znamená, že jakákoliv přehledová studie se musí určitým způsobem vymezit a specifikovat oblast svého záběru, neboť celý vývoj disciplíny v její úplnosti zkrátka zachytit nelze. V tomto textu jsme zvolili rozlišení sociologie venkova jako aplikované disciplíny (kterou byla především ve svých počátcích na americkém kontinentě, ale kterou je do značné míry i dnes) a disciplíny základní. Soustředili jsme se také na rozpor mezi přístupy, které akcentují materiální a strukturální faktory ve vývoji venkova a pozdější přístupy kulturalistické, datující se k tzv. kulturnímu obratu v sociálních vědách, avšak dílem i před něj.

Sociologie venkova, tak jako řada dalších sociologických disciplín vděčí za základ svého konceptuálního aparátu klasikům, ve druhé části textu jsme však ukázali, že práce Tönniese, Durkheima a Webera nebyly vždy chápány analyticky přesně. To je pochopitelné s ohledem na kontrast mezi historizujícím rámcem klasických teoretiků na jedné straně a požadavky na aplikovaný, striktně empirický výzkum, které byly, na straně druhé, spjaty s prvním

obdobím vývoje disciplíny. Není také divu, že rozhodující předěly ve vývoji rurální sociologie představují vnější impulsy – velká hospodářská krize, změny v zemědělských technologiích atd. Poválečná obnova sociálně-vědního myšlení přenesla hlavní ohnisko výzkumu do Evropy, kde mezi hlavní přístupy patřilo funkcionalistické chápání venkova, spjaté mimo jiné s myšlenkou venkovsko-městského kontinua. Právě kritika tohoto konceptu autory jako Pahl a Newby otevřela dveře politicko-ekonomickému přístupu, který začleňuje venkov do obsáhlejších analytických schémat kapitalistické společnosti. Tato proměna přitom paralelně probíhala i v "sesterské" sociologii města, kde za vlivné platily práce Lefebvra, Harveyho, později Sojy, Marcuseho a dalších.

Politicko-ekonomické a funkcionální přístupy zde byly s určitým zobecněním označeny jako strukturální, tedy hledající příčiny ve struktuře, ať fyzicko-geografické, ekonomické nebo struktuře alokace výrobních prostředků. Právě z této pozice se vůči nim vymezují zastánci kulturního obratu v sociologii, kteří pojímají venkov jako soubor významů a reprezentací, jako sociálně konstruovaný a vyjednávaný. Specifickým způsobem tak navazují na Durkheima i Tönniese, zároveň však musí čelit kritice (zejména z marxistických pozic), že nezohledňují vlivy struktury a také, že kulturní přístupy nedostatečně zahrnují problém moci. (Viz např. Gans 2007) Odsud plynou současné pokusy o vytvoření eklektického přístupu, reprezentované citovanými pracemi Bella (2007), Halfacreeho (2006) či Murdocha a Pratta (1993). Ty se snaží tradice rurální sociologie obohatit o postmoderní perspektivu (Murdoch – Pratt 1993) či o trialektické chápání produkce prostoru Henri Lefebvra (1991). Mnozí se také přístupy zdůrazňující nutnost studia lokálních a regionálních podmínek „venkovskosti“ (Marsden 1998)

Byl-li v počátcích rurální sociologie její předmět poměrně jasně definován – jako venkovská komunita a její proměny – pro poválečné období je charakteristický právě ústup od této jednoznačnosti, ve jménu faktorů, které překračují pomyslnou hranici vesnice, ať jsou těmito faktory systém kapitalistické výroby, sdílené kulturní reprezentace nebo národní a nadnárodní politiky vůči venkovu. Venkov se tak stává diferencovanějším a obtížněji uchopitelným, zároveň se však otevírají nové možnosti pro jeho zkoumání, a to jak v mezinárodním, tak v českém a slovenském prostředí.

*Miloslav Delín je výzkumným pracovníkem Ústavu zemědělské ekonomiky a informací. Věnuje se především proměnám funkcí venkovských oblastí, zajímá se o komodifikaci lokálních kulturních a přírodních prvků a roli místních akčních skupin v tomto procesu. Publikuje mimo jiné v časopise *Agricultural Economics*.*

Pavel Pospěch je spolupracovníkem Ústavu zemědělské ekonomiky a informací a odborným asistentem na Katedře sociologie FSS Masarykovy univer-

zity. Zabývá se sociológií venkova a městského veřejného prostoru. Publikoval v Journal of Rural Studies, v Sociologickém časopise, v European Countryside a v dalších periodikách.

LITERATURA

- ALEXANDER, J., 2003: *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. New York: Oxford University Press.
- BELL, D., 2006: Variations on the Rural Idyll. In: Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.): *Handbook of Rural Studies*. London: Sage, s. 149-160.
- BELL, M., 1992: The Fruit of Difference: The Rural-Urban Continuum as a System of Identity. In: *Rural Sociology* 57, č. 1, s. 65-82.
- BELL, M., 2007: The Two-Ness of Rural Life and the Ends of Rural Scholarship. In: *Journal of Rural Studies* 23, č. 4, s. 402-415.
- BELL, M., et al., 2010: Activating the Countryside: Rural Power, the Power of the Rural and the Making of Rural Politics. In: *Sociologia Ruralis* 50, č. 3, s. 205-224.
- BERTAND, A., 1987: Rural Sociological Research in the South: An Historical Overview. In: *Southern Rural Sociology* 5, č. 1, s. 86-95.
- BINEK, J., 2009: *Synergie ve venkovském prostoru: aktéři a nástroje rozvoje venkova*. Brno: GaREP.
- BLÁHA, I., A., 1925: *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Praha: Orbis.
- BLAŽEK, B., 1998: *Venkov, města, média*. Praha: Slon.
- BLAŽEK, B., 2004: *Venkovy: [anamnéza, diagnóza, terapie]*. Brno-Šlapanice: ERA.
- BOCK, B. – SHORTALL, S. (eds.), 2006: *Rural Gender Relations: Issues and Case Studies*. Wallingford: CABI Publishing.
- BONANNO, A., 2009: Sociology of Agriculture and Food Beginning and Maturity (1976 – 1994). In: *Southern Rural Sociology* 24, č. 2, s. 29-47.
- BRUNNER, E., 1957: *The Growth of a Science: A Half-Century of Rural Sociological Research In the United States*. New York: Harper and Brothers.
- BUCHTA, S., 2007: Možnosti a perspektívy riešenia vidieckej zamestnanosti. *Sociológia* 39, č. 2, s. 1-16.
- BUCHTA, S. – ŠTULRAJTER, Z., 2008: Marginalised Groups of Rural Population. *Agricultural Economics* 54, č. 12, s. 566-574.
- BULLER, H. – HOGGART, K., 2004: *Women in the European Countryside*. Basingstoke: Ashgate.
- BULLER, H. – MORRIS, C., 2003: Farm Animal Welfare: A New Repertoire of Nature-Society Relations or Modernism Re-embedded? In: *Sociologia Ruralis* 43, č. 3, s. 216-237.
- BULLER, H. – ROE, E., 2014: Modifying and Commodifying Farm Animal Welfare: The Economisation of Layer Chickens. In: *Journal of Rural Studies* 33, č. 1, s. 141-149.
- BUTTEL, F., 1986: Agricultural Research and Farm Structural Change: Bovine Growth Hormone and Beyond. In: *Agriculture and Human Values* 3, č. 4, s. 88-98.
- BUTTEL, F. – NEWBY, H. (eds.), 1980: *The Rural Sociology of Advanced Societies: Critical Perspective*. Montclair: Allanheld.
- CAMPBELL, H. – BELL, M. – FINNEY, M. (eds.), 2006: *Country Boys: Masculinity and Rural Life*. Penn State University Press.

- CLOKE, P., 1977: An Index of Rurality for England and Wales. In: *Regional Studies* 11, č. 1, s. 31-46.
- CLOKE, P., 1997: Country Backwater to Virtual Village? Rural Studies and 'The cultural turn. In: *Journal of Rural Studies* 13, č. 4, s. 367-375.
- CLOKE, P., 2006: Conceptualizing Rurality. In: Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.): *Handbook of Rural Studies*. London: Sage. s. 18-28.
- COPP, J., 1972: Rural Sociology and Rural Development. In: *Rural Sociology* 37, č. 4, s. 515-533.
- CRAIB, I., 1992: *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas*. London: Harvester Wheatsheaf.
- DANGLOVÁ, O., 1997: Podoby chudoby vo vidieckom prostredí južného Slovenska. In: *Slovenský národopis* 45, č. 1, s. 5-25.
- DELÍN, M., 2012: The Role of Farmers in Local Action Groups: The Case of the National Network of the Local Action Groups in the Czech Republic. In: *Agricultural Economics* 58, č. 9, s. 433-442.
- DUENCKMANN, F., 2010: The Village in the Mind: Applying Q-methodology to Reconstructing Constructions of Rurality. In: *Journal of Rural Studies* 26, č. 3, s. 284-295.
- DUNLAP, R. – MICHELSON, W. (eds.), 2001: *Handbook of Environmental Sociology*. Santa Barbara: Greenwood.
- DURKHEIM, É., 2004: *Spoločenská deľba práce*. Brno: CDK.
- FALK, I. – KILPATRICK, S., 2000: What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community. In: *Sociologia Ruralis* 40, č. 1, s. 87-110.
- FRIEDLAND, W. – BARTON, A. – THOMAS, R., 1981: *Manufacturing Green Gold Capital, Labor, and Technology in the Lettuce Industry*. Cambridge University Press.
- FROUWS, J., 1998: The Contested Redefinition of the Countryside. An Analysis of Rural Discourses in the Netherlands. In: *Sociologia Ruralis* 38, č. 1, s. 54-68.
- GAJDOŠ, P., 1998: Dedinská sídla – ich sociálne problémy a rozvojové možnosti. *Životné prostredie* 32, č. 3, s. 122-126.
- GAJDOŠ, P., 2012: Zmeny v bývaní v meste a na vidieku. *Eurostav: odborný časopis z oblasti stavebníctva a architektúry* 18, č. 1-2, s. 10-16.
- GAJDOŠ, P., 2013: Mestá – vidiek – regióny. In *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 133-186.
- GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J., 2008: *Sociálne zdroje lokálneho a regionálneho rozvoja*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- GANS, H., 2007: But Culturalism Cannot Explain Power: A Reply to Borer. In: *City & Community* 6, č. 2, s. 159-160.
- GIDDINGS, F., 1902: *The Elements of Sociology: A Textbook for Colleges and Schools*. New York: MacMillan.
- GOTTLIEB, M. – LAPKA, M., 2000: *Roľník a krajina: kapitoly ze života soukromých roľníkov*. Praha: SLON.
- GRAY, J., 2000: The Common Agricultural Policy and the Re-invention of the Rural in the European Community. In *Sociologia ruralis* 40, č. 1, s. 30-52.
- HALFACREE, K., 1993: Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. In: *Journal of Rural Studies* 9, č. 1, s. 23-37.
- HALFACREE, K., 2006: Rural Space: Constructing a Three-fold Architecture. In: Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.): *Handbook of Rural Studies*. London: Sage. s. 44-62.
- HAMPL, M., 2005: *Geografická organizace spoločnosti v České republice – transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: DemoArt.

- HAUKANES, H., 2004: Velká dramata – obyčejné životy. Praha: SLON.
- HILLYARD, S., 2007: The Sociology of Rural Life. Oxford: Berg.
- HOFSTEE, E., 1960: Introduction. In: Sociologia Ruralis 1, č. 1, s. 3-6.
- HOFSTEE, E., 1963: Rural Sociology in Europe. In: Rural Sociology 28, č. 3, s. 329-341.
- HRUŠKA, V., 2014: Proměna přístupů ke konceptualizaci venkovského prostoru v rurálních studiích. In: Sociologický časopis 50, č. 4, s. 581-601.
- HUDEČKOVÁ, H. – LOŠŤÁK, M., 2008: LEADER in the Czech Republic and the Farming Sector. In: Agricultural Economics 54, č. 12, s. 555-565.
- JANÁK, D., 2009: Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy. Praha: SLON.
- JONES, O., 1995: Lay Discourses of the Rural: Developments and Implications for Rural Studies. In: Journal of Rural Studies 11, č. 1, s. 35-49.
- KIRKENDALL, R., 1986: The Agricultural Colleges: Between Tradition and Modernization. In: Agricultural History 50, č. 2, s. 3-21.
- LAIFEROVÁ, E., 2009: K reflexi súčasnej sociológie: tradičné a univerzálne témy. Sociológia 41, č. 1, s. 39-51.
- LEE, J. – ÁRNASON, A. – NIGHTINGALE, A. – SHUCKSMITH, M., 2005: Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. In: Sociologia Ruralis 45, č. 4, s. 269-283.
- LEFEBVRE, H., 1991: The Production of Space. Oxford: Blackwell.
- LITTLE, J., 1999: Otherness, Representation and the Cultural Construction of Rurality. In: Progress in Human Geography 23, č. 3, s. 437-442.
- LITTLE, J. – JONES, O., 2000: Masculinity, Gender, and Rural Policy. In: Rural Sociology 65, č. 4, s. 621-639.
- LONG, N., 1990: From Paradigm Lost to Paradigm Regained? The Case for an Actor-Oriented Sociology of Development. In: European Review of Latin American and Caribbean Studies 49, č. 1, s. 3-49.
- LONG, N. – VAN DER PLOEG, J., D., 1989: Demythologized Planned Intervention. An Actor Perspective. In: Sociologia Ruralis 29, č. 3-4, s. 226-249.
- LOŠŤÁK, M. – HUDEČKOVÁ, H., 2010: Preliminary Impacts of the LEADER+ Approach in the Czech Republic. In: Agricultural Economics 56, č. 6, s. 249-265.
- LOWE, P., 2010: Enacting Rural Sociology: Or What Are the Creativity Claims of the Engaged Sciences? In: Sociologia Ruralis 50, č. 4, s. 311-330.
- MACHÁČEK, L., 2004: Slovenské aspekty rozvoja sociológie v Československu. Sociologický časopis 40, č. 5, s. 631-642.
- MAJEROVÁ, V., et al., 2003a: Český venkov 2003: situace před vstupem do EU. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- MAJEROVÁ, V., et al., 2003b: Sociologie venkova a zemědělství. Praha: Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze ve vydavatelství Credit.
- MAJEROVÁ, V., et al., 2011. Sociální kapitál a rozvoj regionu: příklad Kraje Vysočina. Praha: Grada.
- MARADA, M., 2010: Doprava a geografická organizace společnosti v Česku. Praha: Česká geografická společnost.
- MARSDEN, T., 1998: New Rural Territories: Regulating the Differentiated Rural Spaces. In: Journal of Rural Studies 14, č. 1, s. 107-117.
- MARSDEN, T. – LOWE, P. – WHATMORE, S., 1990: Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses. London: David Fulton.
- MORAVČÍKOVÁ, D., 2010: Vidiek a mládež v sociálno-vedných reflexiách. Nitra: SPU.

- MORMONT, M., 1990: Who is Rural? Or, How to Be Rural: Towards a Sociology of the Rural. In: Marsden, T. – Lowe, P. – Whatmore, S. (eds.): *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses*. London: Fulton. s. 21-44.
- MOSCOVICI, S., 1976: *La Psychanalyse: Son Image et Son Public*. Paris: De Boeck.
- MURDOCH, J. – PRATT, A., 1993: Rural Studies: Modernism, Postmodernism and the 'Post-Rural'. In: *Journal of Rural Studies* 9, č. 4, s. 411-427.
- MUSIL, J. – MÜLLER, J., 2008: Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. In: *Sociologický časopis* 44, č. 2, s. 321-348.
- NEŠPOR, Z., 2006: 'The Son Has Ploughed', But a Foreign Son: Five Case Studies on Transformation Strategies in Czech Agriculture after 1989. In: *Sociologický časopis* 42, č. 6, s. 1171-1194.
- NEWBY, H., 1977a: *The Deferential Worker: a Study of Farm Workers in East Anglia*. London: Allen Lane.
- NEWBY, H., 1977b: In the Field: Reflections on the Study of Suffolk Farm Workers. In: in Bell, C. – Newby, H. (eds.). *Doing Sociological Research*. London: Allen and Unwin. s. 108-129.
- NEWBY, H., 1980: Trend Report: Rural Sociology. In: *Current Sociology* 28, č. 1, s. 3-109.
- NEWBY, H., 1985: *Green and Pleasant Land? Social Change in Rural England*. London: Wildwood House.
- NEWBY, H., et al., 1978: *Property, Paternalism and Power. Class and Control in Rural England*. London: Hutchonson.
- NOVOTNÁ, M. (ed.), 2005: *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- PAHL, R., 1966: The Rural-Urban Continuum. In: *Sociologia Ruralis* 6, č. 3, s. 299-329.
- PAHL, R. (ed.), 1968: *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon.
- PALANG, H., et al., 2004: *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalising Environment*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- PAŠIAK, J. – MACHÁČEK, L., 1998: Sociológia na Slovensku: predpoklad alebo skutočnosť. *Sociológia* 30, č. 1, s. 78-88.
- PÁTEK, Z., 2004: Rurální sociologie v období totality. *Sociologický časopis* 40, č. 5, s. 665-671.
- PERLÍN, R., 1998: Typologie českého venkova. In: *Zemědělská ekonomika* 44, č. 8, s. 349-358.
- PERLÍN, R., 1999: Venkov, typologie venkovského prostoru. In: *Česká etnoekologie: etnoekologické semináře v Liběchově*. Praha: Cargo Publishers. s. 87-104.
- PERLÍN, R. – KULDOVÁ, S., 2008: Typology of Rural Areas. In: Majerová, V. (ed.): *Countryside – Our World: Collection of Papers of International Conference: Kutná Hora 16. – 18. 4. 2008*. Praha: ČZU. s. 487-509.
- PHILLIPS, M. – FISH, R. – AGG, J., 2001: Putting Together Ruralities: Rowards a Symbolic Analysis of Rurality in the British Mass Media. In: *Journal of Rural Studies* 17, č. 1, s. 1-27.
- PHILO, Ch., 1992: Neglected Rural Geographies: A Review. In: *Journal of Rural Studies* 8, č. 2, s. 193-207.
- PUTNAM, R., 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- RAY, Ch., 2000: Editorial – The EU LEADER Programme: Rural Development Laboratory. In: *Sociologia Ruralis* 40, č. 2, s. 163-171.

- REDFIELD, R., 1947: The Folk Society. In: *American Journal of Sociology* 52, č. 4, s. 293-308.
- ROCHOVSKÁ, A. – HORŇÁK, M., 2008: Chudoba a jej percepčia v marginálnych regiónoch Slovenska. *Geografia Cassoviensis* 2, č. 1, s. 152-156.
- RUTTAN, V., 1996: What Happened to Technology Adoption–Diffusion Research?. In: *Sociologia Ruralis* 36, č. 1, s. 51-73.
- RYAN, B. – GROSS, N., 1942: The Diffusion of Hybrid Corn Seed in Two Iowa Communities. In: *Rural Sociology* 8, č. 1, s. 15-24.
- RYE, J. F., 2004: Constructing the Countryside: Differences in Teenagers' Images of the Rural. Príspevek prednesený na XI. World Congress in Rural Sociology. Trondheim – Norway, 25. – 30. července 2004. Dostupné z: http://d3861196.hosted418.moonrocketadmin.net/dynamisk/Publikasjoner_PDF/PAPER%2003.04.pdf
- ŘÍČAN, P., 1999: Z vesnice na venkov: o cestách tam a zase zpátky. In: *Biograf* 20.
- SANDERSON, D., 1917: The Teaching of Rural Sociology: Particularly in the Land-Grant Colleges and Universities. In: *American Journal of Sociology* 22, č. 4, s. 433-460.
- SCHMALZBAUER, L., 2011: 'Doing Gender': Ensuring Survival: Mexican Migration and Economic Crisis in the Rural Mountain West. In: *Rural Sociology* 76, č. 4, s. 441-460.
- SHUCKSMITH, M., 2000: Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. In: *Sociologia Ruralis* 40, č. 2, s. 208-218.
- SHUCKSMITH, M., 2003: Social Exclusion in Rural Areas: A Review of Recent Research. Aberdeen: Arkelton Centre for Rural Development Research.
- SHUCKSMITH, M., 2012: Class, Power and Inequality in Rural Areas: Beyond Social Exclusion?. In: *Sociologia Ruralis* 52, č. 4, s. 377-397.
- SMITH, S., 2011: The Institutional and Intellectual Origins of Rural Sociology. Príspevek prednesený na Rural Sociological Society 74th Annual Meeting, 28. – 31. července 2011. Boise, Idaho. Dostupné z: <http://www.ag.auburn.edu/~bailec/Smith.2011.pdf>
- SMITH, J. – JEHLIČKA, P., 2013: Quiet Sustainability: Fertile Lessons From Europe's Productive Gardeners. In: *Journal of Rural Studies* 32, č. 2, s. 148-157.
- SOROKIN, P. – ZIMMERMAN, C., 1929: *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York: Holt.
- SUMMERS, G. – BUTTEL, F., 2000: *Rural Sociology*. In: Borgatta, E. – Rhonda, M., J. (eds.): *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan Reference.
- SUPUKA, J., 2012: Tradície, prístupy a možnosti obnovy a rozvoja vidieka. *Životné prostredie* 46, č. 4, s. 171-175.
- SURÍKOVÁ, M., 2008: Regionálna kultúra v individualistickom kontexte. *Sociológia* 40, č. 5, s. 417-434.
- SUTHERLAND, L. – BURTON, R., 2011: Social Capital Development in a Scottish Farming Community. In: *Sociologia Ruralis* 51, č. 3, s. 238-255.
- SVENDSEN, G. – SVENDSEN, G., 2000: Measuring Social Capital: The Danish Co-operative Dairy Movement. In: *Sociologia Ruralis* 40, č. 1, s. 72-86.
- ŠIMON, M., 2012: Exploring Counterurbanisation in a Post-Socialist Context: Case of the Czech Republic. In: *Sociologia Ruralis* 54, č. 2, s. 117-142.
- ŠMÍDOVÁ MATOUŠKOVÁ, O. – MARKVARTOVÁ, L., 2011: Vizuální představy o české společnosti 1989 – 2009 v kolektivní paměti: Město a venkov v obrazech a v příbězích o obrazech. *Biograf* 55.

- ŠTEFÁNEK, A., 1944: Základy sociografie Slovenska. Slovenská vlastivěda III. Bratislava.
- TURČAN, Ľ. – KLOBUCKÝ, R. (eds.), 2011: Anton Štefánek. Vedec, politik, novinár. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- VAN DER PLOEG, J., D., 1985: Patterns of Farming Logic, The Structuration of Labour and the Impact of Externalization: Changing Dairy Farming in Northern Italy. In: *Sociologia Ruralis* 25, č. 1, s. 5-25.
- VAN DER PLOEG, J., D., – LONG, A., 1994: Born from Within: Practice and Perspectives of Endogenous Rural Development (European Perspectives on Rural Development). Assen: Van Gorcum and Comp BV.
- VEPSÄLÄINEN, M. – PITKÄNEN, K., 2010: Second Home Countryside. Representations of the Rural in Finnish Popular Discourses. In: *Journal of Rural Studies* 26, č. 2, s. 194-204.
- VOBECKÁ, J., 2009: Dojížděkový přístup k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva v České Republice. In: *Demografie* 50, č. 1, s. 14-23.
- WARD, N., 1993: The Agricultural Treadmill and the Rural Environment in the Post-productivist Era. In: *Sociologia Ruralis* 33, č. 3-4, s. 348-364.
- WEBER, M., 1970: Capitalism and Rural Society in Germany. In: Mills, Ch., W. – Gerth, H. (eds.): *From Max Weber: Essays in Sociology*. London: Routledge and Paul Kegan. s. 363-385.
- WILLIAMS, R., 1973: *The Country and the City*. Oxford: Oxford University Press.
- ZAGATA, L., 2010: How Organic Farmers View Their Own Practice: Results From the Czech Republic. In: *Agriculture and Human Values* 27, č. 3, s. 277-290.
- ZUBRICZKÝ, G., 2011: Rurálna deprivácia na Gemeri. *Geographia Cassoviensis* 5, č. 1, s. 133-137.